

Läsning på tvären som ger ett längdperspektiv

Heede, Dag: *Herman Bang: Mærkværdige læsninger, toogfirs tableauer*

Syddansk universitetsforlag Odense 2003 (275 sidor), (University of Southern Denmark studies in Scandinavian languages and literature 58)

Herman Bang (1857-1912) är en av få kända homosexuella författare i den nordiska litteraturhistorien. Karin Boye och Hjalmar Bergman är två andra. Bang är väl mest känd i Sverige för den lilla, impressionistiska romanen *Tine* (1889), men i Danmark står han fast rotad med det mäktiga romanbygget *Haabløse Slægter* (1880), en generationsroman om den fysiska kärlekens demoni, som lästes och debatterades flitigt under 1880-talet. Den beslagtogs när den utkom och gjorde därmed skandalsuccé, en motsvarighet till Strindbergs *Röda Rummet* (1879), men med en helt annan och undergångsfylld tematik. Bang har också skrivit en gaylitterär klassiker, *Mikaël* (1904), som kom att bli utgångspunkten för Mauritz Stillers film *Vingarne* (1916), utnämnd till den första homoerotiska filmen.

Ett sätt att beskriva Herman Bangs författarskap är att skriva en grundlig biografi och med utgångspunkt från biografiska fakta tolka författarskapets texter. Så har skett i det stora fembandsverk som Harry Jacobsen skrivit om Herman Bang. Ett annat sätt att närma sig författarskapet är att läsa de litterära texterna och försöka fundera över vad det är för strategier och underliggande strukturer som bär upp textkorpusen och som skapar de påhittade fiktionsgestaltarnas handlingar och attityder. I båda sätten att läsa, från författaren till verken eller omvänt, koncentrerar man sig på fiktionsgestaltarna som tänkta eller tänkbara individer med mänskliga drifter och inplacerade i ett socialt sammanhang.

Den senare strategien, läsningen av författarskapets texter, är Dag Heedes i studien *Herman Bang mærkværdige læsninger, toogfirs tableauer* och till sin hjälp har han en grundlig inlästhet på Michel Foucault samt en god kännedom om queerteoretiska genomgångar av Eve Kosofsky Sedgwicks modell. Dag Heede är i dag lektor vid Institut for Litteratur, Kultur og Medier vid Syddansk Universitet i Odense. Han har tillika valts in i det konstnärliga råd som skall fira H. C. Andersens 200-årsminne år 2005.

Det är inte fråga om att läsa strukturellt utifrån språkteoretiska utgångspunkter eller att läsa med den hermeneutiska förståelsespiralen som verktyg. Man skulle kunna jämföra med Jean-Pierre Richards studier av Mallarmés imaginära universum, men Heede koncentrerar sig på begärsstrukturer och driftsekonomi i texterna.

Herman Bang har själv vid ett flertal tillfällen kommenterat sitt eget och andras skrivande. Ur dessa kommentarer kan en slags poetik vaskas fram, som visar sig stämma överens med Bangs eget skrivande. Så har han i ungdomsåren skrivit om J. P. Jacobsen i *Realisme og Realister* (1879). Här kan en utgångspunkt i Herman Bangs författarskap fastställas. Dag Heede skriver:

Tager vi Herman Bang på ordet på et tidspunkt, hvor han vel at mærke næsten intet skønlitterært har skrevet endnu, skal hele hans værk læses som "brudstykker af en tilståelse", "fragmenter af en bekendelse"; og ikke en hvilken som helst "bekendelse". Ifølge ovenstående er det hele en bekendelse om kærlighed: "om digteren selv og den han elsker". Dette handler – i denne vel grove generalisering – al litteratur ifølge Bang om. (*Herman Bang*, sid. 11)

Man skulle kunna säga att det finns ett fokus i Bangs skönlitterära texter och detta centrum är erotiken. Det borde således vara möjligt att säga något väsentligt om författarskapet genom att koncentrera sig på det sätt som de olika fiktionsgestalterna blir kära i eller hatar varandra, är ofruktsamma representanter för människosläktet eller lyckliga mödrar till en stor barnaskara.

Dag Heede undersöker hur homosexualiteten omformas, tillkännages, döljs och förvandlas genom hela Bangs författarskap. Heede framskrider inte med utgångspunkt i ett "ursprung" eller en tänkt "struktur", som skulle finnas immanent i verket. I stället frilägger han åttiotvå *toogfirs*, trådändar, i det garnnystan som Herman Bangs texter kan sägas bestå av. Särskilt lycklig blir denna metafor av det faktum att ordet *textum* på latin betyder väv.

En sådan väv av betydelser är Herman Bangs egen skrift *Gedanken zum Sexualitätsproblem* publicerad postumt 1922. Denna publikation, som uttrycker Bangs syn på homosexualiteten, används av Heede som en intertext för att belysa konstruktionen av ett antal teman i Bangs skönlitterära produktion. Vi finner ofta likartade konstruktioner i olika litterära verk enligt Heede:

Det er således muligt at finde fællesstrukturer i stilistisk og fortælleteknisk meget forskellige Bang-tekster. Fællesnævneren er en genkommende strategi, der udviser samme grundmønstre og retoriske taktikker. (Sid. 22)

En sådan övergripande struktur är den undertryckte homosexuelles bön om förståelse hos en dominerande, heterosexuell omgivning. Herman Bang befinner sig långt från dagens gayaktivister, som kämpar för likaberättigande och

könsneutrala äktenskapsbalkar i olika EU-länder. Bang har internaliserat sin tids medicinska syn på sexualiteten som något helt ägnat fortplantning. De homosexuella blir då återvändsgränder i utvecklingen, fortplantningsodugliga individer som det är synd om. Denna syn är inte ägnad att inympa mod hos de homosexuella utan att sjunga heterosexualitetens lov. Heteronormativiteten har, motsägelsefullt nog, en lidelsefull skönsångare i Herman Bang:

Den homoseksuelle mand i Bangs fremstilling fremstår på alle andre områder end det seksuelle, der forbigås i smagfuld diskretion, som selvhadende mønsterborger, uhyre korrekt og lovlydig. Essayet appellerer i høj grad til læserens medlidenhed ved at skildre uretfærdigt forfulgte, uskadelige bedsteborgere, der i høj grad gennem selvhadende altruisme, godhed og uselvished kan yde deres bidrag til samfundet. (Sid. 20)

Delar av författarskapet kan beskrivas som hyllningar till heteronormativiteten, med tillägget att även de olyckliga normbrytarna kan bidra med något litet enskilt även de, till det stora heterosamhällets överväldigande samhällsbygge. Vi förstår att det inte kan ha varit särskilt upplyftande att läsa hela författarskapet med utgångspunkt i hur homosexualiteten skildras. Heede tillägger emellertid att dessa hyllningar till heteronormativiteten inte alltid sker utan ambivalens från författaren. Men oftast leder ett brott mot samhällets normer till svåra kval och en symbolisk eller verklig död för de romangestalter som genomför brottet.

Mønsteret er typisk: en god, længselsfuld, ofte til døden melankolsk person bringes på grund af forhold udenfor personens egen kontrol og herredømme (forhold der muligvis hidrører fra personens slægtsarv, konstitution eller socialisation) til at begå et (ofte seksuelt betonet) normbrud; dette medfører døden, hvorefter teksten gennem sit patos søger at stille spørgsmålstegn ved, om status quo altid er helt retfærdig, og om vi virkelig lever i den bedste af alle verdener. (Sid. 20)

I det stora romanbygget *Haabløse Slægter* utvecklas emellertid även en annan och mer positiv syn på tiden och vad som skulle kunna kallas det moderna genombrottets gestalter. Den för epoken typiske är den homosexuelle. Just hans urbanitet och flexibilitet svarar mot den moderna tidens krav på människorna. I stället för att vara en undergångsmärkt individ upphöjs han till ett uttryck för tidens Zeitgeist. Men i det stora hela är livsviljan hos gestalterna knäckt och undergångsmärkt.

Dag Heede genomför i sin bok en rad starka läsningar, som läggs samman på ett övertygande och väl genomfört sätt. Trots att varje enskild tråd i de åttiottva korta studierna är väl avgränsade, så växer en helhetsbild fram av författarskapet, som något på förhand dömt av sin tids syn på homosexualiteten. Vi får hoppas att denna historiska epok och dess tillhörande människosyn har gått i

graven inför tjuguhundratalet. Ur en synvinkel sett har så inte skett. Vi lever fortfarande i den borgerliga kapitalism som fick sitt genombrott under artonhundratalet. Många gestalter i den borgerliga populärkulturen har just de drag som Herman Bangs författarskap framvisar. Dagens internationalism och snabba idéutbyte borgar dock för en friare syn på sexualiteten. Den homosexuelle är i dag inte särskild från samhället utan en inkorporerad del av samhällsutvecklingen.

Heedes arbete är väl genomfört och välskrivet. Det är en fröjd att ta del av detta queerteoretiskt grundade, intelligenta och analytiskt djupborrande verk rörande ett av Danmarks stora författarskap.

Jan Magnusson